Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno. Seminář estetiky

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Petr Polehla: Edmund Campion o vzdělání, rétorice a jeho drama Ambrosia. Disertační práce FF MU, Brno 2009, 106 rkp. s. včetně seznamu pramenů a literatury, 4 přílohy – překlady Campionových textů včetně edice hry Ambrosia (nestr.).

Rodem Londýňan (1540), tamtéž i mučen a na příkaz královny Alžběty pověšen, utopen a rozčtvrcen (1. 12. 1581), představuje brněnský jezuitský novic (1574 – 1580) a pražský klementinský profesor rétoriky Edmundus Campianus/Campion/Kampián nesporného zakladatele tradice jezuitských her v Anglii (A. Shell) i v českých zemích. Jeho kredit autora a realizátora školských divadelních představení se silně zvýšil osobní přítomností a přízní císaře Rudolfa II. Jeho studijní a „pracovní" cesty po Evropě, tajná konverze, boj proti novověkým sektám, neskonalý obdiv antických předloh i teologická, estetická a autorská originalita budí už několik století pozornost teologů, vědců, umělců a mohla by být mj. i prototypem scénáře historického velkofilmu včetně jeho kanonizace v roce 1970.

Patrně dobovým (řádovým) pojetím „nationis" je třeba vykládat, proč se Campion neobjevuje v Balbínově *Indexu Doctorum & Litteratorum Virorum, qui in Bohemia, Moravia & Silesia claruerunt, & scriptis ac vulgatis a se Libris Patriam illustrarunt* (Bohemia docta, Pragae 1682), přestože se v *Miscellaneích* považuje za šťastného příslušníka Campionovy řečnické školy a obdivovaného mistra považuje za „našeho". Ani v Pelzelových *Boehmische, Maehrische und, Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten…* (Prag 1786) se Campion neobjevuje. Naposledy zmiňuje Campiona Alena Richterová mezi *Význačnými osobnostmi SJ v českých zemích* ve sborníku k výstavě *Jezuité a Klementinum* (2006), kde byl vystaven i Campionův klobouk… Je ovšem příznačné, že jeho poslední majitel nebyl jako dramatik v oddílu výstavy *Divadlo a hudba* vůbec zmíněn nebo autorsky doložen a nefiguruje v této souvislosti ke škodě věci ani v tištěném katalogu. Máme zato, že zmínka o Campionovi koncepčně, věcně a obsahově chybí i v pozoruhodné práci Josefa Vojvodíka *Povrch, skrytost, ambivalence. Manýrismus, baroko a (česká) avantgarda*. Praha 2008. Teoreticko-praktický zájem o jezuitskou dramatiku už léta také potvrzuje činnost divadelního spolku Lauriger, který od roku 2000 studuje a latinsky (bilingvně) inscenuje jezuitské barokní hry s pokusy implementovat i barokní gestiku (viz Theatrum Kuks 28. 8. 2009: Arnold Engel (1620–1690): *Atalantam Veneris ope vincit Hippomanes Mors et Cupido*.

Doktorand Mgr. Petr Polehla citlivě a v pravý čas reaguje volbou tématu na „bílá místa" v dějinách, estetice, sociologii, pedagogice a „ignaciánství" jezuitského divadla, jak to ostatně nedávno formuloval i Adolf Scherl, který měl ovšem v duchu tradičního konceptu jezuitského divadla na mysli právě nedostatečnou primární dokumentaci a teatrologický výklad domácí barokní fáze tohoto fenoménu.

Předkládaná práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol s Úvodem a Závěrem. Autor formuluje zadání a cíle své práce jako popis tvůrčích principů, zdrojů a cílů jezuitského divadla prostřednictvím „imponujícího" dramatika a teoretika Campiona a jeho dosud jediné známé hry *Ambrosia.* Už na základě rešerší sekundární literatury si klade správnou otázku, proč je Campion notoricky řazen do jezuitského baroka, když školský koncept *humanitas* a Quintiliánovy a Ciceronovy rétoricko-poetické vzory ho začleňují do předbarokního kontextu. Metodologicky

vychází práce z principu anticko-renesančního pojetí umění jako *mimesis*, přičemž opět na Campionově příkladu formuluje otázku: „co, jak a proč se napodobuje“?

V první kapitole analyzuje autor principy řádového jezuitského školství a základní kategorie této entity: výchova, vzdělání, umění zejm. (literatura, divadlo) a jeho kognitivnost. Správně sleduje základní řádové instrukce jezuitských škol s akcentováním nácviku všech forem rétoriky včetně divadla a literární tvorby a vlastní literární (rétorické) tvorby. Mladý horlivý akademik byl v Campionově traktátu vzorem pro ostatní, sám ovšem napodoboval ideálního světce.

Druhá kapitola je analýzou Campionova traktátu *De imitatione rhetorica* a jezuitských rétorických principů, jak se objevovaly v postcampionovské jezuitské teorii Jacoba Pontana, Jacoba Masena, Bohuslava Balbína a Jakoba Bidermanna. Sem také zařazuje autor *Campionovu Řeč o sv. Václavovi*, na níž dokládá využití typických *topoi (loci communes)*, resp. vyžadovanou pózu skromnosti.

Ve třetí, klíčové kapitole, zkoumá autor Campionovu hru *Ambrosia* na pozadí jezuitské divadelní teorie a praxe. Rekapituluje vznik jezuitského divadla a roli ignaciánské spirituality, roli duchovních cvičení, zpřítomnění, obrazotvornost, boj za víru, vzdělání, odpornost pekelných scén, příklady k následování a předmět nápodoby jezuitských her dělí námětově na biblické, hagiografické a historické hry; tématicky na život v ústraní, konflikt autority a dítěte, svobodné rozhodování, vztah mezi mocí duchovní a světskou, otázky hereze, didaktičnost, aktualizace, zlo a ošklivost hříchu. Dále sleduje roli antických vzorů a posloupnost dílo, autor, herec a divák, přičemž dokládá, že herec a divák je „dvojjediný cíl jezuitských her“ – vychovává sebe i druhé. Autor také právem zdůrazňuje, že estetická hodnota jezuitských her je v duchu čistě účelového pedagogického, školního zaměření neprávem apriorně považována za netalentovanou a nehodnotnou. Inscenátor ovšem musel ovládat i profese scénografie, jevištních strojů, ohněstrůjství atd., přičemž zůstával v duchu středověkého autorství dlouho v ústraní už také proto, že výsledek byl kolektivním úsilím. Doktorand také rehabilituje na základě nemnoha dochovaných svědectví účinky jezuitských představení a všímá si právem i v tomto ohledu afinity s kazatelstvím. Také postihl, jak se do divadelní řeči postupně historicky zapojují alegorie, až v Campionově hře *Němý* zcela převzala sdělovací iniciativu mimika a symboly na úkor řeči (rétoriky)! Nebo že mezihry probíhaly jako taneční představení. Podobný vývoj postihl v tom, jak do konce 16. století v jezuitském divadle autoritativně vládl formální ideál Cicerona, který se poté zjednodušoval na „lidovější“, „barokní“ prostředky.

Upozorňujeme v této souvislosti, jak blízko byl transfer témat a alegorií od jezuitských her k Haupt- und Staatsaktionen (např. *Thomas Morus* od jezuitů z Mnichova do Sporckova Kuksu 1730) a k alegorickým barokním operám – melodrammi (J. D. Zelenka 1724) nebo k oslavným kantátám (A. Draghi: *Gl´Oblighi dell Universo*, Pardubice 1680 s postavami Rok 1680, Den 9. červen, Veselost, Plesání, Svět, Závazek, Paměť, Naděje).

Zmíněné obecné parametry autor úspěšně identifikuje na konkrétním materiálu Campionovy hry *Ambrosia* (Praha 1578), která nezapře dobový úzus jakoby „Revuestücke“. Přesvědčivě dokládá motivy konverze, charity, odpovědnosti vladaře, téma milosti, spodobnění Pekla, svoboda, zlo, askeze, vztah duchovní a světské moci, odpuštění, díkuvzdání Bohu. Formálně i lexikograficky (figury, tropy, metra) vychází hra ze vzoru Senekových dramat a dalších antických autorů.

V ignaciánských exertitiích spatřuje autor hlavní a skutečný zdroj jezuitské divadelnosti. A to i přesto, že bránou k tomuto řádovému médiu bylo pedagogické působení (vzdělání, výchova, pastorace, evangelizace).

Princip *mimesis* nebyl tedy mechanickým kopírováním antických mistrů, avšak „reprezentací vlastního vnitřního obrazu, který si básník vytvoří ve své mysli“ (101), nejčastěji exponován na protikladu dobra a zla, ctností a neřestí, spasení a prokletí.

Autor vědomě ponechává stranou hudební složku jezuitského divadla, což je jistě abstrakce tam, kde se s ní principiálně počítalo, protože se tím mění použité prostředky, míra stylizace, inscenační čas, poměry mezi textem a hudbou atd…

Velice cenným výsledkem práce pro vlastní argumentaci a analýzy i pro čtenářovu orientaci v problematice jsou doktorandovy překlady čtyř klíčových Campionových textů: *O mladém akademikovi*, *Rétorika*, *Řeč o sv. Václavovi* a divadelní hra *Ambrosia*. Zejména pak divadelní hra takto zpřístupněná odborné i divadelní veřejnosti je nepominutelným nakročením k případnému „druhému“ životu Campionova díla.

Pramenná a sekundární bibliografie v práci je obsáhlá a prozrazuje doktorandův přehled o dobové jezuitské produkci i o teatrologickém bádání a jezuitikách u nás i ve světě v minulosti i v posledních letech. Orientuje se v základních dílech vydaných mj. německy a anglicky. Ačkoliv autor v seznamu obecně uvádí lexikografickou práci *Starší české divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*. Praha, Academia 2007, mělo by zde samostatně figurovat i heslo *Edmund Campion* Magdaleny Jackové (s. 109) a nesporně i disertace M. Laštovičkové (FF UP Olomouc 1994) *Edmund Kampián na pozadí anglických a českých dějin a jeho přínos rudolfinské kultuře v podobě latinského dramatu* (v hesle encyklopedie uvedená) zejména proto, že se týká téhož zaměření! Zásadní nedostatek je ovšem nereflektování práce Geralda Kilroye: *Emund Campion: Memory and Transcription*, Ashgate, Aldershot (GB) & Burlington (USA) 2005, v podstatných částech dostupná online. Zde mj. analyzuje nedávno objevenou Campionovu *Vergiliovskou epiku*. Nejnovější literaturu zastupuje také nezmíněná kniha *A Jesuit Challenge: Edmund Campion's Debates at the Tower of London in 1581*. By James V. Holleran. (New York: Fordham University Press 1999), což je obsáhlá edice dosud nepublikovaných katolických rukopisných referátů o Campionových disputacích v Toweru.

Ponecháme-li stranou četné překlepy např. ve IV. scéně překladu *Ambrosie*, je koncepce práce, pramenné založení, filozofický kontext a metodologie celé práce velmi pečlivě a logicky připravena. Výklad pojmů a často oborově přesahujících jevů je srozumitelný, obsahově přesný a velice informativní. Autor také vykazuje schopnosti stanovení badatelských úkolů, smysluplné analýzy a zobecnění dílčích poznatků. Cenná je práce s autentickými latinskými předlohami a jejich překladová edice v podobě příloh.

Předkládaná disertace splňuje nejen náročnost, rozsah a originálnost závěrů a řeší pro potřeby doktorské disertace, ale tyto parametry v mnohém překračuje. Celek (případně části) by měly být (cizojazyčně) publikovány.

Otázky k diskusi: 1) Jak s jezuitským divadlem Campionovy éry souvisela/nesouvisela slavná pražská produkce z 26. 2. 1570 na Staroměstském náměstí uprostřed turnajů s „horou, na níž jsou vidět ďáblové, jak plivají oheň; vypouštějí rakety, létají fantastičtí ptáci. Odehrává se tu souboj mágů Zirfea a Afana? V průvodu se objevují historické a mytologicé postavy. Pak nahánějí strach tři božstva s hrozivými tvářemi a kšticemi z hadů, které řídil sám Giuseppe Arcimboldo.“ V popisu se objevuje i černokněžná Medea a další postavy z Ovidiových *Metamorfóz* za doprovodu hudebních nástrojů: houslí, loutny, pozounu, šalmají (pifferi), bubnu a harfy (*I Gonzaga e l'Impero. Itinerari dello spettacolo*, Firenze 2005, č. 118).

2) Zapadají Campionovy (jezuitské) principy divadla do kontextu tzv. Florentské Cameraty, která v úsilí o rekonstrukci starořeckého hudebního divadla paradoxně

„vynalezla“ operu? Hudební kompozice byla druhořadá s ohledem na to, že měla jen sloužit k vyjádření (mimesis) afektu poezie (slova).

3) Liší se zásadně piaristické a benediktinské školské hry od jezuitských?

Práce splňuje požadavky na doktorskou disertaci a doporučuji ji k obhajobě.

V Kuksu dne 29. září 2009

Doc. PhDr. Stanislav Bohadlo, CSc.